

8. Волков С.Н. Землеустройство: [монографія в 8 т.] / С.Н. Волков. — т. 7: Землеустройство за рубежом. — М.: Колос С, 2005. — 408 с.
9. Земельний кодекс України від 25.10.2001

№ 2768-III [Електронний ресурс] // Офіційний вісник України. — 2001. — № 46. — С. 1. — (Ст. 2038. — Код акта 20473/2001). — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2768-14

УДК 332.4.354

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗБАЛАНСОВАНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

О.І. Дребот

доктор економічних наук, професор

завідувач відділу інституціонального забезпечення природокористування

М.Я. Височанська

кандидат економічних наук

вчений секретар

Інститут агроекології і природокористування НААН

Розглянуто концептуальні засади функціонування економічного механізму збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення. Досліджено вплив різноманітних чинників економічного та екологічного характеру на формування збалансованого використання земельних ресурсів. Обґрунтовано концептуальні підходи до сутності збалансованого розвитку. Запропоновано економічний механізм забезпечення збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення.

Ключові слова: *земельні ресурси, економічний механізм, землі сільськогосподарського призначення, збалансований розвиток.*

Проблема збалансованого розвитку в Україні порівняно нова. Дискусії щодо наукового обґрунтування збалансованого розвитку, проблем раціонального використання земельних ресурсів набувають усе більшої уваги. Проте на практиці вирішення цієї проблеми не досягнуто повною мірою. Рівень використання і стан земель погіршується з кожним днем, адже власники намагаються якнайшвидше отримати дохід, вносячи в ґрунти шкідливі добавки, які погіршують їхній стан [6].

Теоретичні й прикладні аспекти використання земель сільськогосподарського призначення, реформування земельних відносин та досягнення збалансованого землекористування висвітлено в працях вітчизняних учених, зокрема О.Ф. Балацького, В.М. Будзяка, О.В. Бутрим, Г.Д. Гуцуляка, Б.М. Данилишина, О.І. Дребот, Д.С. Добряка, С.І. Дорогунцова, О.І. Коваліва, І.М. Лицура, Є.В. Мішеніна, М.Г. Ступеня, А.М. Третяка, О.І. Фурдичка, І.В. Черевко, М.Х. Шершуна, О.І. Шкуратова та ін. Дослідженнями цих учених узагальнено та вдосконалено існуючі методики визначення збалансованого використання земельних ресурсів у сільському господарстві. Незважаючи на значну кількість наукових розробок

зі сталого розвитку ця проблема досліджена ще недостатньо і потребує значних подальших досліджень і удосконалень. Особливого значення набуває спроможність таких систем самооновлюватися та адаптуватися до різноманітних змін, замість збереження в певному статистичному стані або деградації та втрати біологічної різноманітності.

Земельні ресурси як засіб виробництва є одним із найважливіших природних ресурсів, що використовується людьми для задоволення екологоресурсних потреб суспільства. У сучасних ринкових умовах посилюється значимість земельних ресурсів як складової функціонування економіки, які впливають на всі галузі господарської діяльності. Через природний потенціал агросфери відбувається поєднання предмета і знаряддя праці сільськогосподарського виробництва. При цьому не можна забувати про охорону земель, збереження та відтворення рівня родючості ґрунтів, що потребує посиленої уваги до стану земельних ресурсів з боку землевласників, органів державної влади, науково-дослідних установ та всіх землекористувачів. Сільське господарство завдяки притаманним цій галузі специфічним особливостям відрізняється від інших еколо-

го-економічних систем. Звичайно, як частина господарського комплексу, сільське господарство функціонує відповідно до загальних вимог економічних законів [10], проте, на відміну від інших галузей економіки, має свої відмінності у виробничому, технологічному та соціальному аспектах, які зумовлені специфічними умовами господарювання.

Ефективний розвиток сільського господарства залежить від раціонального використання природно-ресурсного потенціалу. Основним і незамінним ресурсом при цьому є земля, від стану якої залежить ефективність виробництва та забезпечення збалансованого розвитку сільського господарства економіки в цілому. Земля — основне джерело багатства держави, головний елемент, що є основою довкілля, яке включає в себе простір, надра, атмосферне повітря, ґрунтовий покрив, лісові, водні та інші природні ресурси і слугує головним засобом виробництва в сільському господарстві й базисом для життєдіяльності людини та розміщення продуктивних сил. Розглянемо систему поглядів на землю як економічний ресурс і об'єкт власності за вченими фізіократами [5, 7, 8].

Як зазначає О.І. Фурдичко, найважливішими особливостями використання природних ресурсів, у тому числі земель сільськогосподарського призначення, в межах аграрного сектора держави є поєднання, розуміння і організаційно-технічне забезпечення здійснення на рівні їхньої потенційної природної продуктивності,

з найбільшою економічною віддачею за питомими показниками з одиниці виміру площі. Те саме стосується неухильного додержання природоохоронних норм і правил з утримання агроєкосистем у стані збалансованості [11].

У статті 4 Земельного кодексу України зазначено: «Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави» [1, с.711]. У галузі виробництва сільського господарства потребують удосконалення агровиробництва, моніторингу еколого-економічних показників щодо рівня продуктивності земель сільськогосподарського призначення [12, 13].

Поняття «збалансований розвиток» — не зовсім вдалий термін, оскільки досить часто воно асоціюється з відсутністю прогресу або з нульовим ростом. Чи відповідає це дійсності?

Такі вчені — прихильники неокласичної парадигми, як Д. Саймон, Р. Солов, Б. Ломборг та Д. Хартвік, підтримують ідею сильної стійкості (strong sustainability), зокрема оптимальний розподіл, пріоритет прибутковості, оптимальний добробут, зростання в абстрактних моделях, короткотермінове спостереження, грошові індикатори, аналіз витрат і вигод, прикладні загальні в рівноважній моделі [4, 15, 17, 18].

Характерні риси та особливості кожної з наведених парадигм відображені в табл. 1.

Дослідження підходить щодо визначення поняття «збалансований розвиток» показує, що, незважаючи на існування значної кількості

Таблиця 1

Концептуальні підходи до сутності збалансованого розвитку

Концептуальна теза прихильників неокласиків	Концептуальна теза енвайроменталістів
Зосередження на тому, що відбувається в певних межах. Рівновага економічного відношення та ресурсної бази є невідповідною	Зосередження на великих за масштабом екосистемах і можливостях незворотності
Економісти використовують відносно сталі моделі, що досягають рівноваги (вираховані універсальні врівноважені моделі, часткові врівноважені економічні моделі)	Моделі в екології фокусуються на еластичності та нерівноваженій динаміці
Система цінностей, яка використовується, є прагматичною	Система цінностей повинна походити ззовні, якщо екологія не має своїх власних цінностей
Монетарна цінність використана для виміру і «оцінювання» змін якості навколишнього середовища	Монетарна цінність є в основному неприйнятною, особливо якщо це стосується рішень, що можуть загрожувати великим за масштабом екосистемам продуктивності
Ціни відіграють важливу роль, сигналізуючи дефіцит і, як результат, заохочують зміни й технологічні інновації. В той же час непередбачувані і складні для вимірювання технологічні зміни показали себе могутнім чинником у минулому і продовжуватимуть відігравати ту саму роль у майбутньому	Роль цін і технологічних змін применшена. Ціни не відображають реальності через існування об'єктів чуттєвого сприйняття. Технологічні зміни непередбачувані і ненадійні для вирішення майбутніх проблем

Закінчення таблиці 1

Концептуальна теза прихильників неокласиків	Концептуальна теза енвайроменталістів
Використовується дисконтування та існуючі ціни	Дисконтування в основному неприйнятне; робиться акцент на майбутніх поколіннях
Нинішнє покоління заборгувало майбутнім можливостям, які рівні його власним, що означає утримання незнижуваних сумарних капітальних запасів. Адекватні інвестиції потрібно підтримувати, щоб компенсувати в майбутньому використання (чи деградацію) визначених ресурсів	Гарантування функціонування достатньо великих за масштабом екосистем для задоволення інтересів різних поколінь
Зроблені спроби визначити добробут різних поколінь для порівняння їх	Права майбутніх поколінь перевершують задоволення нинішніх поколінь за рахунок майбутнього добробуту
Безпечний мінімальний стандарт збереження дає змогу приймати компромісні рішення	Попереджувальний принцип зменшує можливість для врівноваження витрат і прибутку
Права власності особистостей відрізняються помітно; роль держави полягає в регулюванні й забезпеченні дотримання «правил закону»	Індивідуалізм розглядається як джерело деградації навколишнього середовища. Для захисту екосистем необхідна державна інтервенція

Джерело: розроблено на основі джерела [16].

глумачень цієї категорії, жодна з них не стала загальноприйнятною (табл. 2).

Поняття «збалансований розвиток» запропоновано як альтернатива стихійному. Він є багатофакторною ознакою, яка охоплює всі аспекти життєдіяльності суспільства. Такий

розвиток відповідає нинішнім потребам і закладає базис для прийдешніх поколінь — одержати в майбутньому незруйнований екологічний потенціал, застерегтися від негативних явищ та процесів для досягнення ефективно екологічного збалансованого розвитку.

Таблиця 2

Тракування поняття «збалансований розвиток» у науковій літературі

Автор, рік	Визначення	Коментар
В.В. Трофимова (1980 р.)	Збалансований розвиток — це модель руху вперед, при якій задоволення життєвих потреб людей нинішнього покоління не позбавляє такої можливості майбутніх поколінь	Акцентовано увагу на майбутні покоління
Л. Браун (1981 р.)	Збалансований розвиток передбачає стабільне матеріальне виробництво відповідно до суспільних потреб	Збалансований розвиток характеризується як процес стабільного матеріального виробництва
Р. Шніпер, (1996 р.)	Збалансований розвиток є основою характеристики регіональної системи надійності її економічної конструкції, адаптивності та еластичності регіонального відтворювального процесу, коли наявні природні варіації попиту не мають різких коливань соціально-економічних процесів	Збалансований розвиток визначається як соціально-економічний процес
Л.С. Гринів (2001 р.)	Збалансований розвиток визначає через забезпечення стабільного функціонування еколого-економічної системи і пов'язує можливість сталого розвитку з практичною реалізацією ноосферної концепції	Збалансований розвиток визначається як певний шлях практичної реалізації

Автор, рік	Визначення	Коментар
Д. Девуїст (2002)	Збалансований розвиток визначає багатовимірну концепцію, яка може бути усвідомлена через підхід, що передбачає соціальну частину як об'єкт управління, екологічну — як обмеження, економічну — як інструментарій. Це означає, що йдеться про сприйняття системи цінностей, у якій економічна ефективність вимірювалася згідно із соціальними потребами всіх людей на планеті, а не лише згідно з бажанням певних індивідів	Збалансований розвиток визначається як спосіб створення цінностей: матеріальних, екологічних, соціальних
В. Геєць (2006)	Збалансований розвиток — при визначенні розвитку економіки регіону «Забезпечення ефективного, збалансованого й стабільного розвитку економіки має на меті високий ступінь консолідації суспільства, розвинутий діалог між владою і народом, політичною елітою і масами, різними соціальними та культуроетнічними групами».	Акцентовано увагу на стабільному розвитку економіки регіону

Джерело: розроблено та систематизовано автором з урахуванням [2; 3; 9; 14].

Забезпечення збалансованого землекористування потребує посилення екологічних вимог як у нормативно-законодавчому колі, так і щодо екологічної стандартизації сільськогосподарського виробництва та будь-якого впливу господарської діяльності в агросфері на екологічний стан земель, розроблення еколого-економічного механізму впровадження збалансованого використання земель.

Формулювання загальних принципів та детермінації важелів економічного механізму для прийняття й виконання управлінських

рішень у землекористуванні є фундаментальною основою збалансованого забезпечення та використання земель сільськогосподарського призначення. Інструменти, що є елементами економічного механізму збалансованого землекористування, показані на рис. 1.

Основним важелем економічного механізму збалансованого забезпечення земель є вдосконалення законодавства у сфері регулювання ринкових відносин з метою ефективного землекористування, забезпечення охорони навколишнього природного середовища.

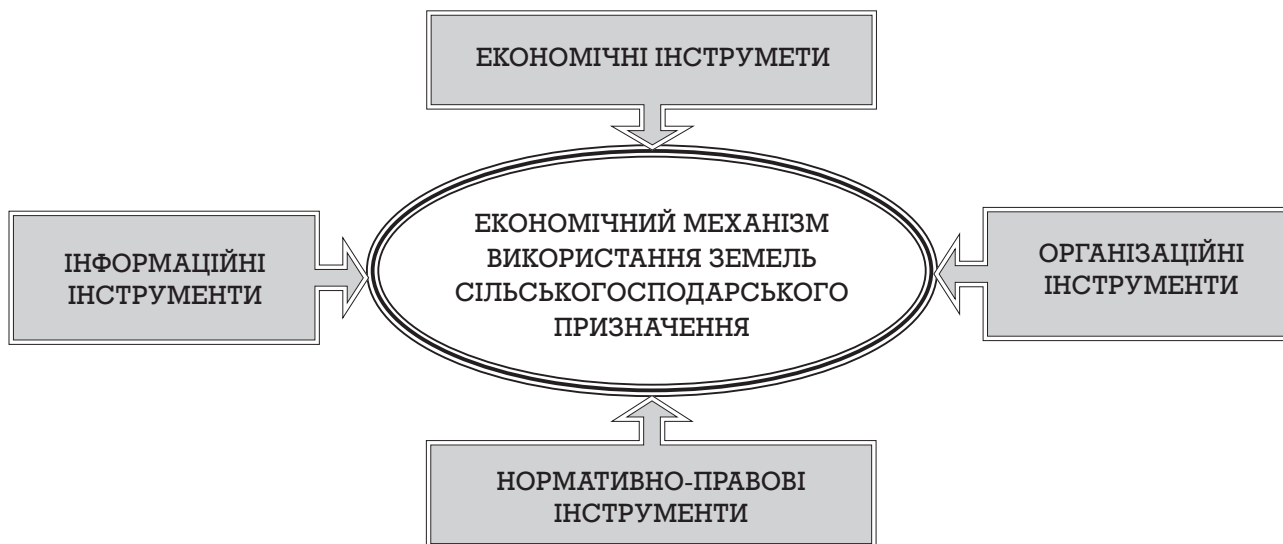

Рис. 1. Економічний механізм забезпечення збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення

Джерело: авторська розробка.

Забезпечення збалансованого використання земель має на меті:

- підвищити рівень життя місцевого населення і створити для цього прийнятні умови життєдіяльності;
- створити сприятливий інноваційний клімат у регіоні, сформувавши інвестиційну привабливість регіону та його суб'єктів;
- підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва та суб'єктів інших сфер економіки;
- забезпечити збалансований розвиток суб'єктів господарювання;
- забезпечити прийнятний рівень агро-екологічної безпеки.

Найефективніше вирішення проблеми поліпшення використання земель сільськогосподарського призначення на нинішньому етапі неможливе без виваженої й послідовної державної політики у цій сфері. Застосування гнучкої системи вищезазначених методів впливу на практиці дасть можливість призупинити деградаційні процеси, забезпечить поліпшення

якісного стану земель, підвищення ефективності їх використання і сприятиме збільшенню обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Викладені міркування підводять до таких висновків:

- усебічне вивчення навколишнього природного середовища і створення системи достовірної інформації про його стан є першоосновою раціонального, прогресивного та ефективного використання земельних ресурсів. Основні методи регулювання збалансованого землекористування показано на рис. 2;
- переважання моделей виробництва та споживання, які не сприяють такому розвитку, на локальному, регіональному, національному, місцевому рівнях. Слід на державному рівні заохочувати землекористувачів та сприяти їхньому забезпеченню щодо здійснення землеохоронних заходів, застосувати пряме та опосередковане економічне стимулювання. Критерієм економічного стимулювання власників землі та землекористувачів є підвищення родючості землі відносно її базового рівня. Ба-

Рис. 2. Структурна схема збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення

Джерело: авторська розробка.

зовим рівнем можна вважати стан земельних ресурсів під час одержання їх у власність або користування. А для цього при передачі землі у власність потрібно на кожну земельну ділянку мати агрохімічні паспорти чи сертифікати якості ґрунтового покриття, які разом із сертифікатами на право власності стануть основою кадастрової документації для здійснення будь-яких юридичних операцій з обігу земель.

ВИСНОВКИ

Із викладеного матеріалу випливає, що сільськогосподарське виробництво є могутньою складовою біосфери, тому інформація про наслідки використання земельних ресурсів, зокрема сільськогосподарських угідь, становить невід'ємну основу подальшого пізнання й прогнозу динаміки природного середовища. Для вивчення та оцінювання земельних ресурсів, які охоплюють окремі аспекти природного середовища, застосовуються методи різних наук. Вивчення землі як природно-виробничого ресурсу в сільському господарстві має бути комплексним і здійснюватись поетапно, починаючи з ґрунтового покриття, визначаючи тим самим ґрунти головною складовою природного середовища. Економічна ефективність використання, відтворення та охорони земельних ресурсів полягає в зменшенні витрат на ліквідацію наслідків інтенсивного антропогенного впливу та втручання в навколишнє природне середовище. Для забезпечення збалансованого розвитку землекористування в Україні охорону й раціональне використання землі слід розглядати не як самоціль, а як невід'ємну частину концепції сталого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Богіра М.С. Землекористування в ринкових умовах: еколого-економічний аспект: монографія / М.С. Богіра. — Львів: ЛНАУ, 2008. — 225 с.
2. Девуйст Д. Измерение и оценка устойчивого развития на локальном уровне / Д. Девуйст // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організації виробництва. — 2002. — № 1–2. — С. 63–75.
3. Гринів Л.С. Концептуальні засади просторової парадигми екологічно збалансованої економіки / Л.С. Гринів // Регіональна економіка. — 2001. — № 4. — С. 54–63.
4. Економіка і організація аграрного сервісу / П.О. Мосюк, О.В. Крисальний, В.А. Сердюк та ін. — К.: ІАЕ УААН, 2001. — 345 с.
5. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения / Ф. Кенэ. — М.: Госполитиздат, 1960. — 480 с.
6. Колодій П. Теоретико-методологічні основи раціонального використання земельних ресурсів: [Електронний ресурс] / П. Колодій, Л. Дуб. — Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21CO.
7. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України: аналітична доповідь / За заг. ред. Я.А. Жаліла. — К.: НІСД, 2011. — 104 с.
8. Русан В.М. До концепції перспективного розвитку сільськогосподарського землекористування в Україні / В.М. Русан // Економіка АПК. — 2004. — № 8. — С. 72–77.
9. Трофимова В.В. Концепція сталого розвитку як основа постіндустріальних моделей розвитку — [Електронний ресурс] / В.В. Трофимова. — Режим доступу: www.educrimea.com/TrofymovaUnvesticii2.
10. Сухомлинова Н.Б. Эффективное использование земель в условиях реформирования сельскохозяйственного производства: монография / Н.Б. Сухомлинова. — Ростов: СКНЦ ВШ, 2006. — 247 с.
11. Фурдичко О.І. Збалансовані еколого-економічні та соціальні інтереси — основа якості життя і здоров'я людини / О.І. Фурдичко, О.І. Ковалів // Агроекологічний журнал. — 2013. — № 4. — С. 7–13.
12. Фурдичко О.І. Про пріоритетність еколого-економічних досліджень в аграрній науці й виробництві / О.І. Фурдичко, О.І. Дребот // Вісник аграрної науки. — 2012. — № 6. — С. 5–9.
13. Фурдичко О.І. Еколого-економічні особливості використання природних ресурсів в аграрному виробництві України / О.І. Фурдичко, О.С. Демянюк // Агроекологічний журнал. — 2013. — № 3. — С. 7–18.
14. Шнипер Р.И. Регион. Диагностика и прогнозирование / Р.И. Шнипер. — Новосибирск, изд-во 1996. — 135 с.
15. Lomborg B., 2001. The Skeptical environmentalist: measuring the real state of the world. Cambridge University Press, Cambridge. — 511 p.
16. Solow R.M., 1986. On the intergenerational allocation of natural resources. Scand. J. Econ. 88: — P. 141–149.
17. Shkuratov O. The environmental management mechanism formation into the overall development strategy of agricultural enterprises / O. Shkuratov // Materiály IX mezinárodní vědeckopraktická konference «Zprávy vědec-kéideje — 2013». — Díl 6. Ekonomické vědy: Praha. Publishing House «Education and Science» s.r.o — Str. 21–24.
18. Hartwick J.M., 1978. Substitution among exhaustible resources and intergenerational equity. Rev. Econ. Stud., 45: — P. 347–354.